

CHARITATÍVNO-SOCIÁLNA ČINNOSŤ MANŽELOV FRANTIŠKY A DIONÝZA ANDRÁSSYOVÝCH

CHARITABLE AND SOCIAL ACTIVITY OF FRANTIŠKA AND DIONÝZ ANDRÁSSY

Michaela VACEKOVÁ, Jana LEVICKÁ

Abstrakt

Dejiny sociálnej práce sú úzko prepojené s charitatívnou činnosťou predovšetkým tzv. vyšších sociálnych vrstiev, príslušníci, ale hlavne príslušníčky ktorých mali dostatok finančných prostriedkov, sociálnych kontaktov a primerané vzdelanie, aby vedeli charitatívnu činnosť plánovať a organizovať. Na základoch tejto činnosti sa postupne rozšíril okruh sociálnych problémov, na ktoré bola zacielená sociálno-charitatívna pomoc, ktorá sa v 19. storočí začala postupne profesionalizovať a premieňať na sociálnu prácu. Cieľom príspevku je priblížiť pohľad na charitatívno-sociálnu činnosť manželov Andrássových.

KLúčové slová: MANŽELIA ANDRÁSSYOVCI. CHARITATÍVNO-SOCIÁLNA ČINNOSŤ. DEJINY. SOCIÁLNA PRÁCA.

Abstract

The history of social work is closely linked to charitable activity, particularly those undertaken by members of higher social classes, but particularly by female members, who had the necessary financial means, social connections, and educational background to be able to plan and coordinate charitable activity. Based on this activity, social-charitable aid's focus progressively widened to include a wider range of social issues, and in the 19th century, social work started to take on a professional identity of its own. The aim of the article is to give readers a deeper look at the Andrásseys' charitable and social activity.

Keywords: THE ANDRÁSSY COUPLE. CHARITABLE AND SOCIAL ACTIVITY. HISTORY. SOCIAL WORK.

ÚVOD

Dobročinnosť bola jedným z pilierov, na ktorých stála charitatívna práca v minulosti. Prostriedky, ale aj iná nemateriálna pomoc, poskytnuté inštitúciám umožňovali rozvíjať sociálne služby a poskytovať pomoc tým, ktorí boli na takúto formy pomoci odkázaní. Dobročinnosť poskytovaná jednotlivcami, alebo celými rodinami slúžili zároveň ako inšpirácia pre užšie i širšie okolie.

Niektoré príklady dobročinnosti realizovanej na území dnešnej Slovenskej republiky sú známe širokej verejnosti, veľa ich však zostáva nepoznaných. K týmto takmer neznámym príbehom patrí aj dielo Františky a Dionýza Andrássových, ktoré vyrástlo z ich hlbokého humanizmu. Ich životné dielo rozširuje nielen poznatky z dejín sociálnej a charitatívnej práce, ale v čase narastajúcej individualizácie v globalizovanej spoločnosti môže byť aj motiváciou pre mnohých členov spoločnosti. Dobročinnosť a pomoc iným nie sú podmienené len veľkým majetkom, ale môžu byť poskytované aj formou osobnej účasti na

rôznych dobrovoľníckych programov, ktoré realizujú jednotlivé sociálne orientované organizácie.

1 ANDRÁSSYOVCÍ

Andrássyovci patrili medzi najvýznamnejšie rody v Rakúsku a neskôr v Rakúsko-Uhorsku. Pôvod mali v Sedmohradsku, ktoré musel Peter Andrásy opustiť po prehre Štefana Báthoryho s Gašpárom Békessym. Peter Andrásy, ako Békessyho stúpenec, prišiel na územie Horného Uhorska v roku 1575. Andrásy stratil všetky svoje sedmohradské majetky, čo bol zrejme hlavný dôvod, ktorý ho priviedol do služieb Habsburgovcom. Začiatok jeho uhorskej kariéry je spojený s mestom Komárno a neskôr s hradom Krásna Hôrka, ktorý sa usiloval získať do dedičného vlastníctva. V tomto úsilí pokračovali aj jeho potomkovia. Do dedičského vlastníctva Krásnu Hôrku pre rod Andrásyových získal až jeho vnuk Matej Andrásy II. a to v roku 1642 od cisára Ferdinanda II. (György, 2006, Štefanča, 2009, Kalinová, 2013). Podobne ako iné rody, aj Andrásyovci zveľaďovali svoj majetok výhodnými manželskými zväzkami pri uzatváraní ktorých popri majetku dôsledne dozerali aj na dodržanie „rodovej príslušnosti“. Ako šľachtický rod sa preslávili v oblasti domácej politiky a tiež vo vojenskej službe, najmä v boji proti Turkom a v tzv. stavovských protihabsburských povstaniach. Za vojenské, ale aj občianske zásluhy získal Mikuláš Andrásy v roku 1676 od cisára Leopolda I. dedičný titul barón (György, 2006).

V roku 1695 sa bratia Štefan I. a Juraj II. rozhodli rozdeliť rodinný majetok, čím vznikli dve vetvy Andrásyových a to:

- 1) betliarska veta (staršia) – na čele ktorej bol Štefan Andrásy I. a so sídlom na Betliari,
- 2) monocká (dlholúcka) vetva – na jej čele bol Juraj Andrásy II., táto mala sídlo v Krásnohorskej Dlhej Lúke.

Na základe dohody rodinný hrad na Krásnej Hôrke zostal v spoločnej držbe všetkých súrodencov. Všetci súrodenci mali rovnaké právo pobývať na hrade, ale aj povinnosť prispievať na jeho údržbu. Práve z monockej vetvy pochádzal aj Juraj IV., ktorého otcom bol vnuk Juraja Andrásyho II. - Štefan Andrásy III., ktorý bol o. i členom uhorského parlamentu a ktorému v roku 1766 Mária Terézia udelila grófsky titul (György, 2006). Juraj Andrásy IV. je dodnes pokladaný za všestranného reformného politika Uhorska. Z manželstva s grófkou Königsegg-Aulendorfovou Františkou sa mu narodili štyri deti a to Mária, **Dionýz**, Alžbeta a Juraj V. (Kalinová, 2013).

Obrázok 1: Gróf Dionýz Andrásy so súrodencami 1860

Zdroj: Lörinčíková, S. 2006, s. 35, In: Kalinová, 2013

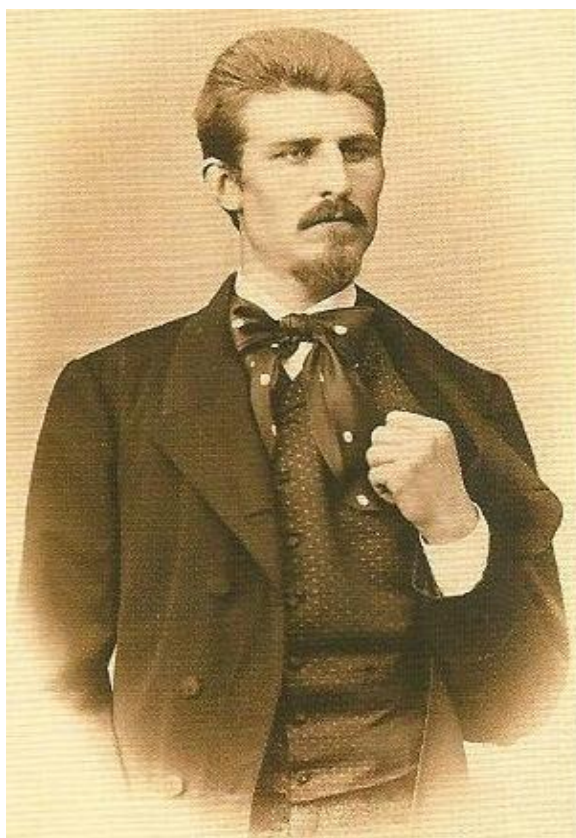
1.1 Dionýz a Františka

Manželský pár Františka a Dionýz Andrásyoví sú aj napriek ich širokej charitatívnej činnosti slovenskej verejnosti takmer neznámi. Verejnosť ich vníma predovšetkým ako majiteľov hradu Krásna Hôrka a pietnej stavby – mauzólea v Krásnohorskom Podhradí. Napriek tomu, že Andrásyovská krypta sa nachádzala na hrade Krásna Hôrka, rozhodol sa Dionýz pre stavbu novej krypty, v ktorej mali byť uložení oni dvaja, čím potvrdil ich celoživotnú izoláciu od zvyšku svojej rodiny. Krypta, ktorú dal postaviť Dionýz po smrti svojej manželky Františky, má charakter kaplnky. Ako píše György (2006), Dionýz doslova vytvoril Františkin kult. „*Nemám iné želanie, cieľom môjho života bolo zvečniť pamiatku dobrotivej manželky a odvdáčiť sa jej za 36 rokov šťastného manželstva*“ (György, 2006, s. 8). V mauzóleu zhromaždil významné a aj zdanlivo bezvýznamné maličkosti, ktoré nejako súviseli s Františkou. Medzi nimi je vystavený aj rýľ, s ktorým urobil Dionýz prvý výkop pre stavbu mauzólea. Na rýle je nápis „*Zbožňovanej zomrelej manželke, grófske Franciske týmto rýľom vydvihol prvú hruď zeme na stavbu mauzólea v Krásnohorskom Podhradí dňa 22. marca 1903 gróf Dionýz Andrásy.*“ (György, 2006, s. 8).

1.1.1 Dionýz Andrásy

Gróf Dionýz Andrásy sa narodil 18. novembra 1835 v Gemerskej župe, na Krásnohorskej Dlhej Lúke, ako druhé dieťa Juraja Andrásyho IV. a grófsky Königsegg-Aulendorfovej Františky (Kerekešová et al., 2006).

Obrázok 2: Dionýz Andrásy okolo 1860

Zdroj: Lörinčíková, S. 2006, s. 39, In: Kalinová, 2013

Detstvo a mladosť prežil v kaštieli na Krásnohorskej Dlhej Lúke. Pre jeho mimoriadne vľúdnu povahu bol obľúbencom nielen svojej rodiny, ale aj širšej verejnosti. Otec, Juraj Andrásy IV., si pre syna želal diplomatickú dráhu, hoci Dionýz vždy inklinoval k umeniu. Ditrich (2006, In: Kalinová, 2013) uvádza, že Dionýz sa zaujímal o výtvarné umenie, literatúru a maliarstvo. Napriek tomu, ho otec poslal študovať do Viedne na Východnú akadémiu, kde sa pripravovali budúci diplomati. György (2006) píše, že mladý Dionýz mal blízky vzťah k domovu a chcel svoje poznatky využiť na rozvoj svojej vlasti. Lörinčíková (2006) uvádza, že Dionýz získal diplom aj na univerzite v Bonne, kde študoval právo.

Život vo Viedni sa pre mladého Dionýza stal zlomovým. Oslobodil sa tu definitívne spod otcovho vplyvu a stretol tu v roku 1866 svoju celoživotnú lásku Františku Hablawetzovou (György, 2006; Kalinová, 2013; Lörinčíková, 2006).

1.1.2 Františka Andrásy

Skutočnosť, že Františka nepochádzala zo šľachtického rodu zapríčinila nielen roztržku medzi Dionýzom a jeho rodinou, ale aj to, že o jej predchádzajúcom živote je len málo informácií, pričom si niektoré odporujú. Napr. pri dátume jej narodenia sa uvádza termín 4. október 1838, ale aj 9. marec 1840. V ostatných rokoch sa dokonca objavilo tvrdenie, že sa mala narodiť už v roku 1831 (Holečková, 2021).

Obrázok 3: Grófica Františka – asi z rokov 1870 - 1875

Zdroj: Lörinčíková, S. 2006. s. 38, In: Kalinová, 2013

Podobne je to aj s údajmi o jej rodine. Autori sa prevažne zhodujú na tom, že otec, ale aj celá rodina boli umelci – hudobníci. Jednotliví autori sa však líšia v tom, či bol aktívnym hudobníkom, alebo riaditeľom viedenského konzervatória (Kalinová, 2013). György (2006), ktorý sa zaoberá históriou Andrassyovského rodu uvádza, že Františkin otec bol dirigent. Informácie viažuce sa priamo k samotnej Františke sú rovnako rozporné. Od tvrdenia, že bola tanečnicou až po tvrdenie, že bola opernou speváčkou (Barczy, 2007). Rovnako predpoklad, že Františka pochádzala zo židovskej rodiny je založená na nepriamych dôkazov, medzi ktorými sa uvádzajú napr. taburetka ozdobená Dávidovými hviezdami, ktoré sa nachádzajú v mauzóleu, ďakovná tabuľa na podporu výstavby rožňavskej synagógy a pod. (Kalinová, 2013). Tieto skutočnosti nie je možné pokladať za dostatočné potvrdenie náboženskej orientácie Františky Andrassy a myslíme si, že nijako neovplyvnili Dionýzovu lásku. Skôr to bola jej povaha. „Františka bola výnimočne pôvabnou, jemnocitnou a ušľachtilo rozmýšľajúcou ženou, ktorá veľmi rýchlo vzbudila pozornosť bohatého grófa Andrassyho. Ich známosť za krátky čas prerástla do takej hlbokej lásky, že boli nerozlučný pár. Gróf Dionýz Andrassy sa nezaujímal o predsudky a aristokratické tradície. Ako náhle si uvedomil, že nemôže žiť bez svojej vyvolenej, hneď ju požiadal o ruku a predviedol pred oltár.“ (Tököly, 2006, s.21 In Kalinová, 2013). György (2006, s. 7) sa o Františke vyjadril nasledovne: „V Gemeri, v sídle Andrassyovcov nepoznali Františku, ale poznali jej duševnú veľkosť a šľachetné srdce. Svojou dobročinnosťou sa zapísala do srdca tisícov chudobných a opustených. Bola ideálom ženy, ktorá svojimi myšlienkami a srdečnosťou vedela naplniť život svojho manžela aj napriek

tomu, že pochádzala z inej spoločenskej vrstvy a bola inej národnosti. Získala ho pre myšlienku urobiť niečo v prospech chudobných, pomôcť trpiacim.“

Manželstvo uzavreli 6. apríla 1866 v talianskej Pise, pretože si František bol vedomý odmietavého postoja nielen svojej rodiny, ale šľachty všeobecne. Po sobáši František prerušil styky so svojou rodinou. Juraj Andrásy IV. z hnevu vylúčil Dionýza z dedičných práv prvorodeného syna.¹

Mladí manželia napriek roztržke s rodinou viedli pekný život pričom sa zdržiavali väčšinou mimo územia Uhorska. Žili v Paríži, vo Florencii, v Mníchove. V Mníchove Dionýz navštevoval Akadémiu výtvarného umenia. Postupne sa z neho stával úspešný maliar o čom svedčí fakt, že niekoľko Dionýzových obrazov bolo vystavených na medzinárodnej výstave v Mníchove. Obrazy však nevystavoval pod menom Andrásy, ale pod menom Szentkirályi (Kalinová, 2013).

Uhorsko navštívili len raz a to v októbri 1879, kedy sa Františka bola pozrieť na miesta, kde Dionýz vyrastal. Ako uvádza György (2006), majetok, ktorý Dionýz zdedil bol v hodnote 2 193 519 vtedajších fórintov a tento sa rozhodli manželia práve na základe osobného stretnutia s chudobou na Gemeri využiť na charitatívne účely.

Františka zomrela 26. októbra 1902 v Planegu pri Mníchove. Po jej smrti upadol Dionýz do hlbkej depresie, z ktorej ho vytrhla až snaha obyvateľov mesta Rožňava o postavenie sochy, ktorou sa chceli Františke poďakovať za jej dobročinnosť (Kalinová, 2013). Rožňavčania vypísali súťaž na Františkin pamätník, ktorú napokon financoval Dionýz Andrásy, ktorý sa rozhodol vrátiť na Gemer a vybudovať tam pamätník pre svoju milovanú Františku² (György, 2006; Kalinová, 2013; Lörinčíková, 2006).

2 CHARITATÍVNO-SOCIÁLNA ČINNOSŤ FRANTIŠKY A DIONÝZA ANDRÁSSYOVÝCH

Ako uvádza Kalinová (2013), bola to práve dobročinnosť, čo charakterizovalo spoločný život Františky a Dionýza. A bol to Andrásyovský majetok, ktorý im to umožnil. V rámci pozostalosti zdedil Dionýz o. i. 8 kaštieľov a kúrií, ktoré postupne predával prostredníctvom ústredného riaditeľstva v Košiciach, ktoré riadilo správu Andrásyovského majetku. Dedičstvo nebolo uložené len v klasických šľachtických sídlach, ale aj v rodovom hospodárstve, ktoré obsahovalo okrem poľnohospodárstva, či lesníctva tiež napr. bane, továrne, železnice a pod. Zisky, ktoré z takéhoto hospodárstva plynuli, umožňovali nielen investície do údržby a rozširovania majetku, ale postačili aj na rozsiahlu charitatívnu činnosť Františky a Dionýza Andrásyových.

Andrásyovci finančne podporovali široký okruh aktivít, medzi ktoré patrí napr. Hornouhorské múzeum³, múzeum baníctva, hutníctva a minerálov v Rožňave, odborná škola

¹ Po smrti mladšieho brata Juraja a aj na jeho príhovor, ktorý bol v liste adresovanom otcovi Juraj Andrásy IV. svoje rozhodnutie zrušil a tak sa Dionýz stal dedičom obrovského Andrásyovského majetku.

² Pamätník – mauzóleum Andrásyovcov nie je len symbolom úcty a lásky dvoch ľudí, ale je aj symbolom dobročinnosti a starostlivosti o tých, ktorí sú odkázaní na pomoc.

³ Bratia Klimkovicoví a I. Myszkovský v r. 1872 v Košiciach založili Hornouhorský muzeálny spolok. Koncom 19. storočia múzeum potrebovalo novú budovu, na ktorú prispeli manželia Andrásyoví sumou 16 000 korún. V súčasnosti táto inštitúcia nesie názov Východoslovenské múzeum.

banícka, verejná knižnica v Rožňave, obrazáreň v Krásnohorskom Podhradí. Na podporu uhorských umelcov založil Dionýz Andrassy v roku 1896 umeleckú základňu (nadáciu), ktorá poskytovala mladým umelcom štipendium. Na rozvoj náboženských škôl venovali celkovo 100 000 korún⁴ a to bez rozdielu ich zamerania. Medzi podporenými školami bolo napr. Evanjelické vyššie gymnázium v Rožňave, Katolícke vyššie gymnázium v Rožňave, Evanjelická dievčenská škola v Rožňave, ale tiež materská škola v Rožňave (Šk. č. I/168, Šk. č. I/6). V Košiciach finančne podporili Košickú univerzitu, Rímskokatolícky výchovný inštitút, Vyššiu priemyselnú školu (Sulyovszky, 1908 In Kalinová, 2013, Šk. č. I/168). Manželia však nepodporovali len mestské školy, ale finančne podporili množstvo dedinských škôl, Ako uvádza Sulyovszký⁵ (1908 In Kalinová, 2013), manželia Andrassyoví podporili štúdium nadaných chudobných detí. Sulyovszký zdôrazňoval, že gróf Andrassy podporoval aj iné cirkevné inštitúcie, či spolky, pričom svojho správcu žiadal, aby tieto cirkevné inštitúcie podporoval bez rozdielu vierovyznania (Šk. č. I/94, Šk. č. I/1, Šk. č. I/6).

S ohľadom na našu odbornú profiláciu nás ale viacej zaujíma *ich sociálne orientovaná charitatívna činnosť*.

Medzi známe charitatívne činy Františky a Dionýza Andrassyových sa radí aj *záchrana obce Sliepkovce* (Szlelepka v maďarčine). Sliepkovce sa nachádzajú v Košickom samosprávnom kraji, zhruba 11 km od Michaloviec. Popri obci, ktorá leží uprostred Východoslovenskej nížiny, tečie rieka Laborec a neďaleko obce preteká aj potok Duša. V minulosti trpeli Sliepkovce, ktoré sa v tom čase nachádzali v lokalite Starý valal, častými záplavami. Stále záplavy spôsobili, že domy sa rúcali, obyvatelia obce prichádzali o úrodu a tiež v dôsledku života prakticky uprostred bahna bolo ohrozené aj zdravie obyvateľov obce. Mimoriadne veľké záplavy boli v roku 1895. Situácia bola natoľko zlá, že jediné riešenie videli obyvatelia obce v presídlení. Toto však obec nedokázala riešiť sama a preto sa obrátila na grófa s prosbou, aby im gróf umožnil prenajať, prípadne odkúpiť časť z jeho majetku v Puszte – Sztrázs.

Obrázok 4: Pôvodný dom v obci Sliepkovce

Zdroj: Ditrich, 2006

⁴ Išlo o koruny v dobovej mene.

⁵ Sulyovszký bol správcom majetku D. Andrassyho.

Manželia na túto prosbu reagovali nielen súhlasom, aby obci Sliepkovce bolo požadované územie pridelené, ale pretože spomínané územie už bolo dané do prenájmu na ďalších 12 rokov dvom iným obciam, Andrassyovci vyplatili sumu 12000 korún ako odškodné obidvom obciam. Ďalších 20 000 korún poskytli obci na výstavbu obecného úradu, cintorína, cesty, školy a materskej školy. Podľa nariadenia manželov zvyšok z týchto peňazí sa rozdelil medzi najchudobnejších obyvateľov obce, ktorí nemali prostriedky na pokrytie nákladov spojených so sťahovaním a stavbou nového domu, medzi ktoré patrila aj kúpa pozemku. Majetnejším obyvateľom, ktorí patrili do vyšších spoločenských tried umožnili, aby im náklady vyvolané sťahovaním obce splatili do 20 rokov (šk. č. II/14). V ďalšom roku (pravdepodobne v r. 1896) dostala obec ďalší finančný dar v sume 8000 korún určených na vydláždenie cesty v obci a 12 000 korún na postavenie kostola. Manželia tiež obci darovali dubový les, ktorý bol v blízkosti obce. Drevo z tohto lesa použili nielen pri výstavbe obce, ale aj na stavbu hrádze na rieke Laborec a na nevyhnutné regulačné práce na jej toku, ktoré mali zabrániť ďalším veľkým záplavám. Práce na presťahovaní obce boli ukončené 7. mája 1897. Z archívnych záznamov sa dozvedáme, že podpora grófskeho páru pokračovala aj v neskoršej dobe. Napr. v roku 1902 darovali obci 40 000 korún na splatenie zvyšných kúpnych dlhov (šk.č.II/14). Finančná pomoc obce Sliepkovce prekročila sumu 100 000 korún, za túto pomoc sa obyvatelia rozhodli požiadať o zmenu názvu na Dénesfalva, v slovenčine Dionýzovo. Tento názov obec používala až do roku 1945 (šk.č.II/14).

Pitná voda pre Ložín

Obec Ložín nemala studňu, v ktorej by celoročne dostupná pitná voda. Obec síce mala pitnú vodu, ktorá však bola veľmi často znečistená, následkom čoho bola chorobnosť obyvateľov a vysoká úmrtnosť novorodencov. Františka Andrassyová sa preto obrátila na manžela, aby obci pomohli. V roku 1901 dal Dionýz Andrassy vyvrtáť obecnú studňu, ktorá bola hlboká 219 m. Nová studňa skutočne prispela k zníženiu detskej úmrtnosti. Ložínčania studni dali meno „Františkin prameň“ (šk. č. II/14).

Základnina grófa Dionýza a Fanny Andrassyovcov

Dňa 17. júla 1894 vložili sumu 40 000 korún ako základ pre budúci fond na pomoc chudobným hospodárom (Sulyovsky, 1908 In Kalinová, 2013). Z tohto fondu sa nemali poskytovať peniaze ako nejaká almužna, ale mali byť poskytnuté na podporu chudobným hospodárom aby sa takto mohla zlepšiť ich situácia. Správou základniny a teda aj rozhodovanie o poskytnutí finančnej podpory, poverili Andrassyovci predstavenstvo župy Gemer a Kis-Hont (Malohont). Práve tu pôsobiaci úradníci najlepšie poznali situáciu ľudí žijúcich na tomto území. Podľa archívnych záznamov pomoc do výšky 50 korún bola daná tým, ktorí dostali podporu aj z iných zdrojov. Inak boli ľuďom najčastejšie poskytnuté čiastky 100, 140. či 200 korún. Posúdenie žiadosti o finančnú pomoc sa robilo v novembri a peniaze sa k ľuďom dostali pred vianočnými sviatkami. Podľa rozhodnutia Andrassyovcov, sa ročne prerozdělili 2 tretiny z ročných úrokov a jedna tretina úrokov bola pripísaná k základnej sume. Pokiaľ pôvodná suma nepresiahla 60 000 korún, finančnú pomoc zo základniny mohli získať len obyvatelia žijúci na panstve Krásna Hôrka. Po navýšení základniny bola pomoc poskytnutá aj ľuďom žijúcim a pracujúcim v Drieňove (Somos) a Štítniku (Csetnek). Z tejto základniny mohli získať finančnú podporu aj vdovy a siroty, ktoré tam žili. Manželia prísne zakázali pri rozhodovaní o poskytnutí podpory a jej výšky robiť rozdiely na základe vierovyznania, alebo národnosti tých, ktorí pomoc potrebovali (Kalinová, 2913; Lörinčíková, 2006).

Za unikátne pokladáme zavedenie dôchodkového zabezpečenia pre svojich zamestnancov, ktoré bolo hradené z nadačných prostriedkov. **Panský dôchodkový základ** je názov nadácie, ktorú založili Františka a Dionýz Andrásyoví dňa 19. októbra v roku 1899. Pri jej vzniku jej darovali 200 000 korún (Šk. č. I/14156).

Cieľom nadácie bolo, aby zamestnanci panstva, a to úradníci, hájníci a ich rodinní príslušníci mali zabezpečený dôchodok a zároveň, aby budúci zamestnanci, ktorých zamestnajú prípadní potomkovia grófa, mohli tiež mať úžitok z tejto nadácie.

V štatúte nadácie sú uvedené nasledovné podmienky na výplatu finančnej podpory z jej zdrojov:

- 1) Právo čerpať podporu z nadácie mali mať úradníci, hájníci, pisári, poddôstojníci, ktorých do zamestnania prijal gróf a disponovali stálou výplatu. Tí zamestnanci, ktorí boli prijatí na určitú prácu a určitú dobu, nemali nárok na podporu z nadácie.
- 2) Vdovy, prípadne siroty týchto zamestnancov, dostali buď jednorazové, alebo stále zaopatrenie. Dôchodok, ktorý sa vzťahoval na panských úradníkov, poddôstojníkov alebo na ich manželky, ako a j príspevok na ich deti sa považoval za stále zaopatrenie.
- 3) Ako jednorazový príspevok sa počítal príspevok na pohreb alebo iná jednorazová podpora.
- 4) Na príspevok si nemohli nárokovať tí zamestnanci, vdovy a ich siroty, ktorí
 - a. sa vzdali svojho zamestnania,
 - b. samovoľne opustili svoje zamestnanie a ani na výzvu sa nevrátili do svojho zamestnania,
 - c. bez povolenia nastúpili do inej služby,
 - d. spáchali trestný čin,
 - e. žili nemravným spôsobom života, zanedbali svoju prácu – okrem choroby – a pre zneužitie svojej úradnej moci boli prepustení zo zamestnania.
- 5) Veľkosť stálej alebo jednorazovej sumy sa vypočítala podľa dĺžky odrobených rokov a z výšky pravidelnej výplaty
- 6) Kto bol 10 rokov v panskej službe, mal nárok na stály príspevok.
- 7) Cena bytov, pôdy, pastvín, chovu koní, služobníctvo, naturálie, podiel z predaja - sa nebrali na vedomie pri udeľovaní stáleho príspevku.

Jednorazovú sumu vyplatili hneď po jej určení, kým stály dôchodok bol vyplácaný mesačne. (Šk. č. I/14156).

Pre jednotlivé sociálne skupiny boli špeciálne upravené podmienky pre vznik finančnej podpory z nadácie. Napríklad pre zaopatrenie **úradníkov a poddôstojníkov**, ktorí pracovali u Andrásyovcov boli stanovené nasledovné podmienky:

Každý panský úradník, pisár, praktikant a poddôstojník, ktorý bol zamestnaný u grófa Dionýza Andrásyho aspoň 10 rokov, do konca života alebo sa po chorobe znovu vrátil do zamestnania, mal nárok na dôchodok, ak :

- 1) zavíšil 60. rok svojho života,
- 2) odslúžil si svoju povinnú služobnú dobu,
- 3) zanikla jeho práca
- 4) pre telesnú alebo psychickú chorobu dlhodobo nemohol vykonávať svoju profesiu.

Zamestnanec sám nemohol požiadať o odchod do dôchodku, o tomto rozhodovali správcovia. výnimkou boli prípady, ak zamestnanec dovŕšil 60. rokov života, alebo vyslúžil všetky roky povinnej služby. Počet povinných rokov služby bol 40.

V prípade choroby sa vyžadovalo lekárske potvrdenie. Keď zamestnanec bol len dočasne neschopný práce pre chorobu, nárok mal len na **dočasný dôchodok**, z ktorého mohol byť presunutý na stály dôchodok len ak dovŕšil vek 60 rokov, alebo ak z dôvodu choroby nemohol vykonávať svoju prácu. Ak sa jeho zdravotný stav zlepšil, tak mu bol dočasný dôchodok odobratý a on mal nastúpiť späť do služby. V prípade neprijatia späť do služby, bol odchod do dôchodku konečný, a návrat do služby už nebol povinný.

V situácii, kedy úradník alebo hájnik bol prepustený z práce bez pravdivých dôvodov, alebo bol nútený pre urážku opustiť svoju pozíciu, mal právo na jednorazovú podporu alebo dôchodok. Návrat na panstvo sa už viac vyžadovať od neho nemohlo.

Úradníkom sa ako základ pre dôchodok započítalo 40% z 10-ročnej praxe. Táto suma sa navyšovala vždy po ďalších desiatich odpracovaných rokoch tak, že v prípade odpracovania 40-tich rokoch povinnej služby mali dôchodok v plnej výške svojho platu. Horný limit dôchodku bol ohraničený sumou 6000 korún (Šk.č.1/14156). Tí úradníci alebo poddôstojníci, ktorí sa stali neschopnými služby, dostali o 10% vyšší dôchodok. V prípade, keď neodslúžili 10 rokov, bol im poskytnutý dôchodok vo výške 40% z ich ročnej výplaty.

Pre výpočet dôchodku u **hájnikoch** sa základ dôchodku po 10-20-tich rokoch služby stanovil na 1/8 ich platu a po 20-30-tich rokoch 3/4 platu až napokon po 40-tich rokoch služby dosiahol celú čiastku ročnej výplaty. Odmeňovanie hájnikov záviselo od náročnosti ich práce a preto v prípade, že výška dôchodku nepresahovala ročne 200 korún, túto sumu doplnili na minimálnu výšku dôchodku (Šk.č.1/14156). Výšku minimálneho dôchodku sme v archívnych dokumentoch, ktoré sme mali k dispozícii nenašli.

Andrássy upravil aj podmienky pre zrušenie výplaty dôchodku. Mohlo k tomu prísť v nasledovných situáciách.

- 1) ak dôchodca zomrel,
- 2) ak na panstve získal stále zamestnanie s príjmom zodpovedajúcim výške v predchádzajúcom zamestnaní,
- 3) ak sa dočasný dôchodca nechcel po zániknutí dočasného dôchodku vrátiť do zamestnania.

Od dôchodcu, ktorý poberal stály dôchodok sa už ďalšia práca nevyžadovala.

V prípade zaopatrenia vdov a sirôt platilo, že nárok na stály príspevok mali len tie ženy a deti, ktorých manžel či otec slúžil aspoň 5 rokov na panstve, respektíve tie vdovy, ktoré:

- a) vstúpili do manželstva pred, alebo počas služby,
- b) žili spolu s manželom pred začatím jeho dôchodkovej doby,
- c) žili morálnym životom,
- d) sa vydali za muža už v dôchodkovom veku, teda po dovŕšení jeho 60. roku života a z tohto manželstva sa narodilo dieťa.

Výplata finančných príspevkov pre vdovy bola obmedzená nasledovne:

- a) žena, ktorá sa vydala za muža pred ukončením povinnej služby, alebo za dôchodcu, ktorý išiel do dôchodku pred 60. rokom života a z tohto vzťahu sa narodilo dieťa, mala nárok len na pohrebný príspevok,
- b) žena, ktorá sa vydala za muža nad 60 rokov, mala nárok na stály príspevok len vtedy, ak jej manžel po sobáši odslúžil na panstve aspoň 3 roky, alebo ak

sa z tohto manželstva narodilo dieťa, alebo bolo adoptované. V tomto prípade mali na príspevok nárok aj deti,

- c) ženy, ktoré v čase smrti manžela nežili v spoločnej domácnosti, pokiaľ nedosvedčili, že nežili spolu z manželovej viny a rozvedené ženy – nemali nárok na žiadnu podporu. Ich deti na podporu však nárok mali,
- d) ženy, ktoré žili nemravný život, alebo ktoré boli odsúdené pre trestný čin, nemali nárok na príspevok, v prípade, keď im bol pred tým poskytnutý, tak ho stratili. Ich deti však príspevok dostávali.

Vdovy úradníkov, ktoré si nárokovali na príspevok na zaopatrenie, dostávali z manželovho platu, ak táto suma bola do 1200 korún 50%. Keď manželova výplata prekročila 1200 korún, potom z prvých 1200 korún dostávali 50% a zo zvyšnej sumy 20%. Takto vypočítaná suma tvorila vdovský dôchodok. Vdovy hájnikov dostávali 1/3 z manželovej výplaty. Vdovský dôchodok však nesmel prekročiť 1600 korún. Vdova z vdovského dôchodku bola povinná zaopatriť nielen svoje vlastné deti, ale aj deti pochádzajúce z prípadného predchádzajúceho manželstva svojho manžela. Ak mala vdova, v čase smrti svojho manžela maloleté dieťa, prípadne bola tehotná – mali jej deti nárok na **výchovný príspevok** do určitého veku. Výchovný príspevok dostali **aj tie siroty**, ktoré si po smrti otca mohli nárokovať stály príspevok na zaopatrenie. Príspevkom nedisponovalo dieťa, ale matka alebo zákonný zástupca. Či tento príspevok bol použitý na výchovu dieťaťa, kontrolovalo panstvo. Počet rokov pre poberanie výchovného prostriedku nebol jednotný. V prípade ak išlo o synov úradníkov, títo naň mali nárok do 20 rokov. Dcéry úradníkov mohli príspevok poberať len do 18 rokov. Synom poddôstojníkov mohol byť príspevok vyplácaný do 16 rokov a ich dcéram len do 14 rokov. Suma výchovného príspevku pre siroty úradníkov bola na jedno dieťa vypočítaná ako 1/6 z čiastky, ktorá pripadala na pre matku. Siroty hájnikov dostávali na osobu 36 korún. Nárok na príspevok pre vdovy a siroty nastal po smrti otca. Deťom, ktoré sa narodili po smrti otca bol príspevok vyplácaný dňom narodenia. Sirotám bez obidvoch rodičov nárok na príspevok nadobudol účinnosť hneď po úmrtí rodičov (šk. č. I/14156).

Aj v tomto prípade sa odzrkadlil Dionýzov vzťah k umeniu a svojej vlasti, keďže stanovil, že príspevok deťom, ktoré chodili do škôl vo svojej vlasti, alebo študovali výtvarné umenie, bol pridelený do ukončenia štúdií, teda najviac do 24. roka života (šk. č. I/14156). Vdovy a siroty po panských úradníkoch a hájnikoch, okrem vdovského a výchovného príspevku mali nárok aj na pohrebný príspevok.

V zmysle nadačných pravidiel sa stály vdovský a výchovný príspevok prestal poskytovať, ak:

- a) sa vdova opäť vydala,
- b) siroty dosiahli stanovený vek,
- c) boli siroty pre trestný čin odsúdené,
- d) sirotám v prípade, keď matka umrela, znovu sa vydala alebo z iných dôvodov jej dôchodok prestal existovať, týmto sirotám prináležal výchovný príspevok ako sirotám bez obidvoch rodičov (šk. č. I/14156).

Základnina pani grófký Andrássovej

Dionýz Andrassy v roku 1908 reagoval na neutešenú situáciu zostarnutých, práceneschopných a chudobných učiteľov a vychovávateľov založením **Základniny pani grófký Andrássovej**. Andrassy rozhodol, že úroky plynúce z vloženej sumy budú patriť *Budai Női Jótékonyági Egyesület*, teda Budinskemu ženskému dobročinnému spolku (šk. č. 1/9b). Z týchto prostriedkov sa mala poskytovať materiálna podpora, prípadne ich

umiestnenie v domove učiteľov, alebo podobnej inštitúcii. V prípade umiestnenia v nejakej zaopatrovacej inštitúcii mala byť poskytovaná bezplatná starostlivosť každému mužovi, alebo žene, ktorí pracovali ako učelia, či vychovávatelia (Šk. č. I/25).

V nami vybraných príkladoch pomoci manželov Františky a Dionýza Andrássových vidíme nielen silu ich humanizmu, ale aj vplyv Františky. Dionýz však v dobročinnosti neprestal ani po jej smrti. Naopak, ako keby tieto aktivity ešte posilnil, čím si podľa jeho slov chcel uctiť pamiatku svojej zosnulej manželky. Len v roku 1903 sa vďaka jeho pomoci dostala pomoc sirotám, vdovám, chudobným a chorým a pod. prostredníctvom prostriedkov, ktoré použil na založenie nadácií, z úrokov ktorých sa mala hradiť potrebný pomoc.:

Sirotinec pre dievčatá v Döblingu

Manželia Andrássoví žili v Döblingu (časť Viedne), kde uprostred parku stála ich vila. Po Františkinej smrti túto vilu aj s parkom Dionýz daroval mestu Viedeň pod podmienkou, že tam zriadi dievčenský domov – sirotinec. Aj v tom prípade stanovil pravidlá, podľa ktorých mal sirotinec fungovať.

- 1) Sirotinec bude vždy mať v názve meno grófký Františky Andrássovej, Jej meno bude uvedené na stene budovy a na všetkých úradných listinách.
- 2) Vila môže byť využitá výlučne len pre dievčenský sirotinec.
- 3) Využívanie vily na iné účely, alebo je zbúranie bolo zakázané.
- 4) Gróf a ani jeho prípadní potomkovia nebudú mať žiadne práva ohľadne vily, parku v ktorom stála a ďalších nehnuteľností, ktoré sa na pozemku nachádzali.

Prvé obyvateľky sa do domova nasťahovali už v septembri 1903. Celkovo tu našlo v tomto roku domov 45 sirôt.

Hodnota celého areálu v tom čase bola vyčíslená na 700 000 korún. V darovacej listine neboli žiadne obmedzenia, ktoré by sa týkali hospodárskych budov. Mesto Viedeň získalo od grófa Andrássoho súhlas, aby v dolnej časti parku zriadilo aj domov- sirotinec pre chlapcov, ktorý bol otvorený v roku 1906 (Kalinová, 2013).

Trojité základnina grófký Františky Andrássov

Už v 1903 Dionýz v Budapešti vložil sumu 40 000 korún ako základ pre nadačný fond, ktorý mal tri rôzne ciele. Prvú časť sumy venoval už 31. januára 1903 a táto suma bola určená na podporu dievčenského sirotinca s názvom Alžbeta a tiež na podporu chlapčenského sirotinca s názvom Jozef. Oba sa nachádzali v Budapešti. Gróf rozhodol, že táto suma má byť využitá na zaopatrenie pre 2 chudobné dievčatá a pre 1 chudobného chlapca. Ďalších 20 000 korún vložil 12. mája 1903 ako základ pre nadačný fond na podporu zariadenia Milosrdný domov, ktorého zriaďovateľkou bola princezná San Marco. Milosrdný domoc poskytoval starostlivosť nevyliciteľne chorým ľuďom. Zo základniny (nadácie) s názvom **Základnina grófký Františky Andrássovej** mala byť zabezpečená starostlivosť o dvoch nevyliciteľne chorých ročne (Šk. č. II/13).

Františkin domov pre chudobných v Rožňave

Mestskej pokladnici v Rožňave 20. januára 1903 venoval 60 000 korún s podmienkou, že darovanú sumu doplnenú o kapitál mesta vo výške 21 000 korún, ktorý bol určený pre pomoc chudobným. Z týchto peňazí potom mesto Rožňava zriadi dom pre chudobných. Do tohto domova potom mesto umiestni toľko chudobných, ktorých bude možné z úrokov tejto sumy zaopatriť.

Základnina v župe Gemer-Malohont

Táto základnina v župe Gemer-Malohont vznikla na jar 1903, pričom gróf Andrassy pri jej vzniku vložil sumu 10 000 korún. Predsedníctvo základniny malo každý rok 26. októbra – na výročie úmrtia grófkyni Františky vyplatiť finančnú čiastku 20 korún na osobu. Podpora bola určená 2 nemajetným sirotám alebo vdovám z 10 obcí Gemersko-malohontskej župy. Andrassy konkrétne uviedol názvy obcí. Išlo o Podhradie Krásnej Hôrky, Krásnohorská Dlhá Lúka, Jovice, Pacsa, Úhorná, Hárskút, Drnava, Kocácsvágás, Monok, Ložín- tieto dve obce boli zo zemplínskej župy (Szulyovský, 1908 In Kalinová, 2013).

ZÁVER

Gróf Andrassy s manželkou svojou dobročinnosťou zakladali nadácie a podporovali rôzne charitatívne inštitúcie, ale poskytovali tiež individuálnu finančnú pomoc. Barczy (2007) uvádza, že čiastka, ktorú manželia darovali na charitatívnu pomoc presiahla 50 miliónov. Ako viac ráz zopakovali, išlo o peniaze, ktoré mohli minúť na svoje záľuby či koníčky, tak ako to bolo v tom čase medzi šľachtou bežné. Im však väčšiu radosť robila pomoc tým, ktorí boli na dobročinnosť odkázaní.

Pri sledovaní ich dobročinnosti nie je možné prehliadnuť ani sociálno-výchovný rozmer pomoci. Napr. pri premiestnení obce Sliepkovce, či pri zriadení základniny na podporu chudobným hospodárom, alebo pri vytvorení základniny Panský dôchodkový základ a pod. Poskytnutie finančnej pomoci bolo vždy spojené s tým, aby človek žil morálnym životom, aby pracoval a aby sa vlastným pričinením usiloval o zlepšenie svojej životnej situácie. Po smrti Františky sa usiloval nielen o dokončenie ňou začatých projektov, ale realizoval veľa vlastných nových dobročinných akcií, ktoré vždy spájal s menom manželky. Vo všetkých týchto prípadoch je uvedené dodatok: „*S nehynúcou láskou k mojej manželke*“.

Dionýz Andrassy v tejto činnosti pokračoval celých 11 rokov po smrti Františky, teda až do svojej smrti 26. februára 1913, kedy zomrel vo veku 78 v Palerme na Sicílii, kam sa odišiel vyliečiť zo zápalu pľúc.

POĎAKOVANIE

Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 009UCM-4/2021 Dejiny slovenskej sociálnej práce.

POUŽITÉ ZDROJE

BARCZI, Július. 2007. NON VIDERI SED ESSE! *Dionýz a Františka Andrassyovci I.* [online]. [2007- 09- 08]. Dostupné na:

<http://www.inforoznava.sk/vsetky-clanky/non-videri-sed-esse-dionyz-a-frantiskahttp://www.inforoznava.sk/vsetky-clanky/non-videri-sed-esse-dionyz-a-frantiska-andrassyovci-iandrassyovci-i>

GYÖRGY, Tibor. 2006. *Mauzóleum Andrassyovcov v Krásnohorskom Podhradí*. Rožňava: Slovenské národné múzeum - Múzeum Betliar. ISBN 80-8060-170-4.

HOLEČKOVÁ, Sylvia. 2021. *Františka Andrassyová – obklopená láskou, obdarená dobročinnosťou*. [online]. Rožňava: Banické múzeum. [2022-10-12]. Dostupné na:

<https://www.banmuz.sk/galerie/clanky-a-aktivity/373-frantiska-andrassyova-obklopena-laskou-obdarena-dobrocinnostou>.

KALINOVÁ, M. 2013. *Sociálno-charitatívna činnosť Františky Andrassyovej*. Bakalárska práca. Trnava: FZaSP TU v Trnave.

LÖRINČÍKOVÁ, Silvia. 2014. *Podnikateľské aktivity rodu Andrassyovcov v oblasti baníctva a hutníctva v 19.storočí*. Dizertačná práca. Bratislava.

ŠTEFANČA, Peter. 2009. *Banícke železiarne rodiny Andrassyovcov*. Rožňava: Roven ISBN 978-80-89168-31-6.

Archívne zdroje:

Šk. č. I/1, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Šk. č. I/9b, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Šk. č. I/6, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Šk. č. I/25, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Šk. č. I/94, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Šk. č. I/168, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Šk. č. I/14156, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Šk. č. II/13, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Šk. č. II/14, Archív Dionýza a Františky Andrassyovcov, SNM – Múzeum Betliar.

Kontakt

Mgr. Michaela Vaceková, interná doktorandka (vacekova1@ucm.sk)

prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)

Katedra sociálnej práce

FSV UCM v Trnave

Bučianska 4/A, Trnava, 917 01